

BRIELSE MARE

JAARGANG 13 - NUMMER 1 - APRIL 2003

NUMMER JUBILEUM
25
NUMMER



*Mededelingen en historische bijdragen van de
Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel*

Inhoud

Voorwoord van de burgemeester, mw G.W.M. van Viegen	3
Openingstijden en prijzen museum	6
Van de redactie	7
Verenigingsnieuws	8
Museumnieuws	13
Archiefnieuws	15
Historische bijdragen	
- Het Maarlandse Klokje	17
- Reddingsacties in beeld	25
- De cholera-epidemie van 1866 in Brielle	31
- Perfer et obdura, een gevelsteen met vraagtekens	41
- Trekschuiten in het Kanaal door Voorne	47
Uit de streek	
- Tentoonstellingen	53
- Publicaties	54
Aanmeldingsformulier 'Vrienden'	56
Auteursinstructies	57
Belangrijke telefoonnummers en internetadressen	57

Het Maarlandse Klokje

Dr. Laura J. Meilink-Hoedemaker en drs. Aart A. van der Houwen

Het Maarlandse klokje intrigeert velen. Toch is er niet veel van bekend. Bij studie naar het uurwerk en de klokken in de Catharijnekerk stuitte de onderzoeker op interessante informatie.



Het klokje anno circa 1920

De geschiedenis van het Maarlandse klokje gaat terug tot 1705. De stad beschikte al lange tijd over uurwerken op de Catharijne- en de Jacobskerk, maar het stadsbestuur wilde een klok op het Maarland aanbren- gen. Misschien omdat van hier- uit de torenklok niet zicht- en hoorbaar was, misschien ook omdat het Maarland een zekere chique uitstraling kreeg, die paste bij de dure huizen in dit deel van de stad. Hoe het ook zij, in juni 1705 kocht het stads- bestuur voor f 36,- een oud uurwerk uit de boedel van wij- len Jannetje Steurs. Er werd een kast vervaardigd met drie ver- gulde wijzerplaten. Die werd opgehangen aan de gevel van

een huisje van de stad, aan de noordzijde van het Maarland (huidige nr. 26), tegenover de Hoge brug, die destijds meer naar het begin van de haven lag dan de huidige Julianabrug.

De klokopwinders

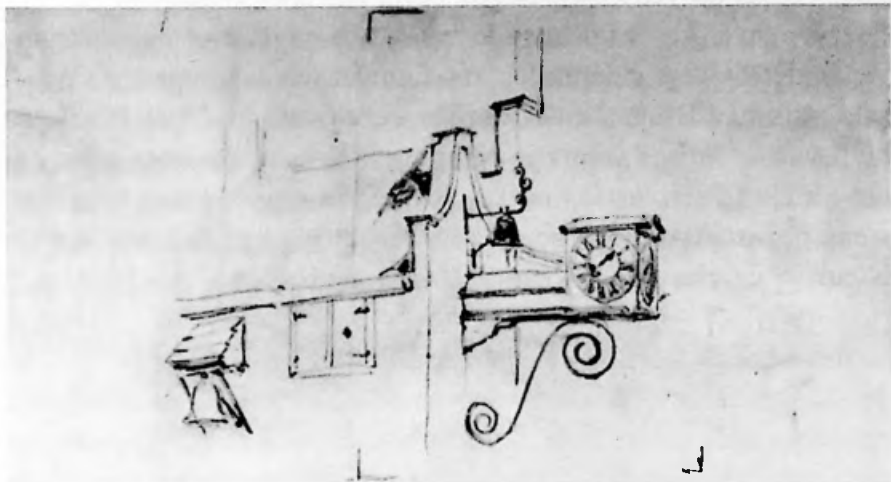
Er werd een klokopwinder aangesteld. Deze moest elke dag het uurwerk opwinden en gelijkstellen aan de hand van een zonnewijzer. Het lag voor de hand dat de beiaardier, die ook voor de uurwerken in de Catharijne- en de Jacobskerk zorgde, daarmee werd belast. Dat was in 1705 Johan Beuckelaer de oude, na diens overlijden in 1715 Leendert van Almkerk en sedert 1720 Jacobus Croon.

Sinds 1746 was de beiaardier niet langer vanzelfsprekend klokopwinder. In genoemd jaar droeg Croon het verzorgen en opwinden van de stadsuurwerken over aan Jacobus Langendoen, een timmermansknecht die in dienst was van de stad. Om hem in de gelegenheid te stellen dagelijks de klokken op te winden werd zijn theepauze met een uur verlengd. Dat uur moest toereikend zijn om de uurwerken na te lopen. Zijn loon bedroeg dertig gulden per jaar. Van zijn bijverdienste heeft hij niet lang kunnen genieten; slechts zes jaren was hij klokopwinder, hij overleed in november 1752. Hij werd opgevolgd door Pieter Formee, een smid. Formee overleed een jaar later en werd op zijn beurt opgevolgd door Johannes Simson. Deze Simson trof het niet met zijn klokken. Het Maarlandse uurwerk was inmiddels vijftig jaar oud en begon kuren te vertonen. Omdat het uurwerk van de Jacobskerk gelijksoortige problemen had, zag men wellicht in dat er meer kennis vereist was, want weldra werd Jan Engering, een volleerd uurwerkmaker, aangenomen. Simson kreeg derhalve al na vijf jaar zijn ontslag, maar tevens een akte om zich als tapper te vestigen. Dit moet Engering hebben aangesproken, want enkele jaren later vroeg hijzelf zijn ontslag aan en vestigde hij zich eveneens als tapper.

Opnieuw een beiaardier als klokopwinder

Gedurende korte tijd trad de stadsarbeider Cornelis Priem op als opwinder. Juist in deze periode trad Jacob Croon af als organist/-beiaardier en werd hij opgevolgd door Hugo Captein. Al op 30

september 1762 werd het toezicht en het opwinden van de uurwerken eveneens toevertrouwd aan Captein op een traktement van f 150,- per jaar.



*In juli 1857 bezocht Cornelis Springer Brielle en schetste hij onder meer het klokje.
Streekarcief VPR, THA.*

Captein zal niet onverdeeld gelukkig zijn geweest met zijn extra baantje. Toen hij in mei 1764 de uurwerkmaker Jacobus Knor leerde kennen, die zich kort daarvoor vanuit Den Haag in Brielle had gevestigd, greep hij zijn kans. Op eigen verzoek werd hij ontslagen van het dagelijkse onderhoud en opwindwerk, dat immers 'nadelig was voor zijn werk als organist en klokkenist'. In zijn plaats werd Jacobus Knor aangesteld. Diens traktement bedroeg f 130,- per jaar. Knor verrichtte enkele grotere reparaties aan het Maarlandse uurwerk, maar was niet lang in functie in Brielle. Begin 1767 was hij vertrokken met achterlating van een failliete boedel. Als Knors opvolger werd Jurjen Gevel aangesteld, eveneens een uurwerkmaker die oorspronkelijk uit Den Haag kwam.

Verplaatsing van het Maarlandse klokje

In 1762 was het huisje "daar het stadsuurwerk uyt de gevel steekt" verkocht aan de huurder, Pieter Brugman, voor f 300,- en onder voorwaarde dat het klokje aan de gevel zou blijven hangen. Zes jaar later kwam in de magistraat de vraag aan de orde of het stadsuurwerk niet op een andere plek zou kunnen worden geplaatst. Waarschijnlijk had Brugman daarom verzocht, want hij bleek bereid de helft van de kosten voor zijn rekening te nemen. Besloten werd om het klokje te verplaatsen naar de overzijde van de Hoge brug. Het werd bevestigd aan de gevel van een huisje op de hoek van de Nieuwstraat, naast de herberg 'Het Hof van Hollandt'.

Vervangen of repareren?

Op 22 september 1781 deelde burgemeester Van Dam van Aerden de magistraat mede dat 'de stadsfabryck Van Westenhout en den opwinder van stadsuurwerken Jurjen Geevel' hem hadden laten weten dat het uurwerk op het Maarland al lange tijd niet naar behoren liep. Geevel had het Maarlandse klokje sinds 1767 verzorgd en had het nu laten onderzoeken door de uurwerkmaker Jan Arend Roeloffs, die het uurwerk 'zeer slegt' vond. Een reparatie was volgens Roeloffs wel mogelijk, maar zou duur zijn en niet afdoende. Hij bood daarom aan een nieuw uurwerk aan de stad te leveren voor driehonderd gulden. De magistraat besloot echter tot reparatie over te gaan. Ook de volgende jaren lukte het met reparaties de klok lopend te houden.

Of het aan de klok heeft gelegen of aan de opwinders is onbekend, maar rond de eeuwwisseling waren er opvallend vaak ergernissen. In 1792 werd Gevel, die inmiddels vijftien jaar in dienst was, aangesproken over het vervullen van zijn taken. Toen daarin geen verandering kwam werd hij in 1796 ontslagen. Zijn opvolger, Cornelis Korpel, werd eveneens na korte tijd en enkele waarschuwingen omstreeks 1804 ontslagen. En ook met diens opvolger Frans Reytenbach had men problemen. Hij werd in 1821 wegens aanhoudend plichtsverzuim gedurende zes weken uit zijn ambt gezet.

Een nieuw uurwerk

In 1854 was het noodzakelijk om het uurwerk te repareren. Uurwerkmaker A. de Kleyn uit Brakel, die de stadsuurwerken in onderhoud had, stelde voor om het klokje, dat dagelijks moest worden opgewonden, zodanig om te bouwen dat dit slechts eens per week nodig was. Dit voorstel werd voorlopig opgeschort. Waarschijnlijk werd het na zijn dood, in 1858, door I.M.A. Bekking uit Rotterdam uitgevoerd. Deze verving namelijk het uurwerk en kort daarop werd aan J.A. Roeloffs, die sedert 1837 in dienst was als 'reguleur en opwinder der stadsklokken in de Kleine Kerk en op het Maarland', eervol ontslag aangeboden.



Maarland ZZ omstreeks 1920

Hartekreet vanuit de bevolking

We nemen aan dat de bewoners van het Maarland redelijk in hun sas zullen zijn geweest over het klokje, maar het was blijkbaar ook een bron van ergernis. Eind 19e eeuw verscheen er een open brief in de

Brielsche Courant waarin een Maarlandbewoner aan zijn ergernis lucht gaf. "Dat klokje slaat er op los als een dolleman. Doet het 12 slagen horen, dan is het half 3 of 3 uur, slaat het 2, dan is het soms 5 of 6 uur enz", aldus de schrijver die ten slotte vertwijfeld de keuze stelt, dat "(het) uurwerk degelijk in orde werd gebracht, of opgeruimd".

Waarom een Maarlandse klokje?

Wanneer we het over het Maarlandse klokje hebben, bedoelen we daarmee het uurwerk. Maar sedert omstreeks 1800 hing naast het uurwerk nóg een klok, beter gezegd een bel. Over het doel van deze bel zijn de meningen nu, anno 2003, verdeeld. Een mening is, dat de



*K. Zwolsman, ca 1940, tekening
Streekarchief VPR, THA*

bel gebruikt werd door zakken-dragers om daarmee aan te geven dat een schip geladen of gelost moest worden. Gezien de plaats is dit echter onwaarschijnlijk. De meeste activiteiten vonden plaats in de oude haven, aan het Slagveld en de Turfkade. Daar stond aan de huidige Lijnbaan dan ook tot 1865 het zogeheten Zakkendragershuisje. In dat huisje was inderdaad een bel die gebruikt werd om de zakken-dragers op te roepen. Het huisje werd in genoemd jaar door de gemeente voor f 50,- verkocht onder voorwaarde dat de bel voor de stad ter beschikking bleef.

Volgens opgave van de smid en uurwerkverzorger Anthonie Borstlap (1836-1915) uit 1911 werd de bel aan het Maarland gebruikt als brandklokje. Hij dateerde deze bel op 1793, die van het uurwerk op

1643. Mogelijk was dit nog de oorspronkelijke bel, die de stad immers tweedehands had aangeschaft. Volgens een vermelding van zijn zoon Wilh. F. Borstlap (1864-1918) werd het brandklokje ook gebruikt om de schippers te waarschuwen wanneer de haven gespuid werd.

Afbraak

Omstreeks 1950 had het Maarlandse klokje zichzelf overleefd. De bellen waren in 1943 door de bezetter in beslag genomen om te worden omgesmolten. Het was niet langer noodzakelijk dat men de tijd kon zien. Er meerden bijvoorbeeld geen schepen meer af aan het Maarland, waarbij de klok het tijdstip van afvaart kon aangeven. Toen het uurwerk mankementen ging vertonen waren er maar weinigen die zich dat aantrokken. Brielle kende in deze tijd immers genoeg problemen; de stad leek in zekere zin in verval, met een groot aantal onbewoonbare panden en zelfs krotten. Er was dan ook weinig geld voor 'leuke' ondernemingen. In 1952 werd het uurwerk nog eens grondig bestudeerd en toen daarbij bleek dat het niet meer te restaureren was, zag men er geen been in om het klokje maar helemaal te verwijderen. Het huisje waaraan het klokje was bevestigd, bleek bouwvallig en ook daarvan werd besloten om het maar af te breken.

Het zakkendragershuisje

Met de afbraak leek een abrupt einde te zijn gekomen aan een markant stukje Brielle. De herinnering hield echter gelukkig stand en werd misschien ook wel gekleurd. Omstreeks 1995 kwam men binnen de Vereniging Maarlandbewoners op het idee om het 'zakkendragershuisje' te herbouwen. Dat dit niet helemaal juist is hebben wij hierboven aangegeven. Het lukte de vereniging om de benodigde gelden bijeen te brengen. De kosten logen er niet om; kostte de oude klok destijds f 36,-, de huidige atoomklok kostte maar liefst f 25.000,-. In 2002, 50 jaar na de sloop, werd het huisje



Zakkendragershuisje anno 2003
Foto R.G. Meijer

in oude glorie hersteld en werd de klok teruggeplaatst. Om het beeld te completeren is ook een bel opgehangen, die bij bijzondere gelegenheden wordt geluid.

Over de auteur

Dr.L.J.Meilink-Hoedemaker promoveerde op een studie naar beiaarden. In 2002 publiceerde zij een studie naar het uurwerk en klokkenspel in de Sint Catharijnetoren.